

Möten med Shakespeare

av Erik Frykman - Del 1

Erik Frykman är professor emeritus vid Göteborgs universitet och publicerade 1986 standardverket "Shakespeare", en genomgång av Shakespeares samtliga pjäser i kronologisk ordning.. I dagarna utkommer han med boken "Shakespearecitat i sina sammanhang och med kommentarer", där vi bl.a. kan läsa om "Teatern och scenen som bild för livet", "Kvinnor", "Richard III och Iago, två förslagna intrigörer", " och "Hamlet i olika sinnesstämningar och situationer". Här skriver Erik Frykman för Shakespearesällskapet om sina möten med Shakespeare. Fortsättning följer i nästa nummer.

I samma ögonblick som vålnaden kom in på scenen, tände en äldre herre i raden alldeles framför mig en cigarett, och röken gav en oväntad extra effekt åt uppenbarelsen. Man förstår av detta att det inte var en rökfri teatersalong. Det var bara i konsertlokaler som det i programmen stod Smoking not allowed, med ett annonstillägg strax under: Not even Abdullah.

Året var 1937, platsen London, och det var min första utlandsvistelse utanför de nordiska länderna. Det var också min första scenupplevelse av Hamlet, vid arton års ålder. En liten Westendteater, och minns jag rätt hette framställaren av Hamlet Christopher Oldham. Det jag särskilt minns av honom är att han framsade den stora monologen (To be or not to be etc.) tankfullt avspänt och diskret från början till slut, sittande halvt vänd mot publiken. I pressannonserna stod det att pjäsen framfördes "som på Shakespeares tid" - ja, såtillvida som det spelades utan kulisser, med ett minimum av rekvisita, och i närkontakt med publiken. Hamlet gav döende sina slutrepliker till sin vän Horatio efter den häftiga och ödesdigra fäktningsduellen med Laertes, och så nära som man satt kunde man se honom ännu i döden andas tungt. Men vilken upplevelse trots sådant.

Och samma sommar och på samma plats ännu en Shakespeare, nämligen Twelfth Night på the Open Air Theatre i Regent's Park, en kväll med mänsken och blickstillta luft, och utan några plan på väg till eller från ett ännu inte existerande Heathrow. En rolig uppsättning, med framför allt en mycket fianttrovärdig Sir Andrew Aguecheek; allt i tidstrognare renässansdräkter och utan konstbesynnerliga regissörspåfund.

Flera år senare såg jag på samma ställe



Clarence: For Edward, for my brother, for his sake. (Richard III)

Romeo and Juliet, en enda stor besvikelse, något över det duktigt amatörmässiga, och jag undrade, som jag senare ett antal gånger haft anledning att göra: de tidiga, lyckliga teaterupplevelsorna, var de så utomordentliga som man i ungdomens entusiasm tyckte? Eller är det som man, på gott och ont, kommit att se mera kritiskt på uppsättningar? "I am nothing if not critical", säger Iago i Othello, och jag har nog en dragning åt det hållet och hade kanske redan tidigt en tendens att också fästa mig vid saker i regi och skådespeleri som förargade mig - och de har avgjort blivit flera i långt hunnen ålder, utan att jag tycker mig ålderdomssur.

Tillbaka till London 1937 ett ögonblick: jag såg nämligen också en dramatiserad deckare, Busman's Honeymoon, femhundra sjuttiofjärde föreställningen eller så; men också den då tretton år tidigare tillkomna Juno and the Paycock av Sean O'Casey, hans tragikomiska pjäs om den irländska fristatens år i början av 1920-talet.

I min första kompletta Shakespeare i ett band på engelska har jag skrivit 15 okt. 1934 som förvärvsdatum. Jag vill minnas att priset var 5 shillings, vad det nu kan ha varit i kronor på den tiden. Texten uppställd i två spalter, som i första folion från 1623, fastän i något mindre format. I

samma veva hade jag från Thulin & Olssons antikvariat här i Göteborg skaffat mig en komplett Shakespeare i Hagbergs översättning, i blå klotband.

Vilken tid detta var! För 1934 invigdes Göteborgs Stadsteater, och man körde två alternerande inledningsprogram, Strindbergs Gustav Vasa och Shakespeares Stormen, sistnämnda i regi av Torsten Hammaren och scenografi av Knut Ström. Vridscenen och annan teknisk apparatur och ljudeffekter betraktades som lokala underverk och användes rejält.

I Stormens inledningsscén hävde och krängde fartyget och vinden tjöt duktigt, så att det inte var helt lätt att höra replikerna ~ det ansågs möjligen som det minst viktiga i den scenen. Men välsignelse över Torsten Hammarens minne, han som också något senare införde särskilda gymnasistföreställningar. Och frid över Knut Ström och det tidiga skedets -ja några verksamma under många år framöver ~ skådespelare, som Georg Blickingberg och John Ekman och Maria Schildknecht (och hennes man, regissören Helge Wahlgren) och Mimi Pollack och Anna Lindahl och Kolbjörn Knudsen och Sven Milliander och Tore Lindwall.

Jag föredrar att skriva det här utan ständigt slående i uppslagsverk, men var det faktiskt inte Georg Rydeberg som i Stormen var den unge Ferdinand, Mirandas tillkommande, och som den blivande svärfadern Prospero prövar genom att låta honom utföra hårda sysslor, och jag kan ännu se framför mig den välhopbundna hög av lätt pinnved som Ferdinand låtsades knäa under. Liksom jag också kan minnas hur regissören hade John Ekman som Caliban att i scenen med Trinculo (säkerligen Bengt-Åke Bengtsson, en annan av de stora tillgångarna) ligga där på marken som ett mellanting mellan



Ariel: All hail, great master! grave sir, hail! I come
To answer thy best pleasure. (The Tempest)



Lear: "You are my spirit, I know" (King Lear)

människa och havsdjur, trogen Trinculos festliga prosamonolog vid första åsynen av varelsen: "What have we here? a man or a fish? dead or alive? A fish: he smells like a fish; a very ancient and fish-like smell". Mycket av den uppsättningen består friskt levande i minnet.

1943 flyttade jag till vidare studier i Uppsala. Stadsteatern där hade inte kommit till ännu, men det jag minns från de åren är en mycket beundransvärd studentteaterföreställning av As You Like It, framförd i universitetsaulan, regisserad av en student som också spelade Jaques, och med en mycket intagande och förbluffande scensäker Rosalind.

Därefter ny förflyttning, ett år efter krigsslutet, och nu till Aberdeen, där jag sedan var lecturer in Swedish vid universitetet under åtta års tid. Aberdeen hade ett livaktigt studentliv, med både lärare och studerande från ett flertal nationer och flera världsdelar, men publiksmaken, kanske framför allt när det gällde konst, var rätt så provinsial. Någon fast teatertrupp fanns inte, men på His Majesty's Theatre upplevde man en hel del. Westendsällskap förlade ofta intrimmandet av pjäser till landsorten, gärna med början norrut, och så fick jag bl.a. uppleva den en gång så berömda amerikanske filmskådespelaren Tyrone Power i en pjäs och självaste Alec Guinness i en annan pjäs jag inte längre minns namnet på.

Men framför allt: Donald Wolfitt turnerade med sin trupp. Han var en histrionisk skådespelare. Kan någon minnas en engelsk film som hette "Påklädaren"? Jag borde, men kan inte komma ihåg namnet på den kände och utomordentliga skådespelare som hade huvudrollen, som den som bakom scenen serverar en nyckfull manlig diva, som ansågs

föreställa just Wolfitt. Intelligentian på olika platser, inklusive London, betraktade Wolfitt med viss nedlåtenhet. Han omgav sig förvisso med en trupp som fick honom själv att framstå som en lysande stjärna, men han hade starkt och säkert och vitalt utspel, och jag såg honom med glädje i Aberdeens annars tämligen stora teaterödslighet, som lago i Othello, som Lear, och kanske framför allt som Macbeth - denna Shakespearetragedi som av någon underlig anledning är många brittiska skådespelares vidskepliga fasa, en pjäs som de anser dömd att gå snett hur de än bär sig åt. Wolfitt arbetade förstas med ekonomiskt begränsade resurser och scenapparatur - så att man t.ex. i King Lear hörde scenarbetare prassla med stora papperssjok för att illudera havsvågor i scenerna vid Dover i slutet av King Lear. Men han gjorde själv intryck, och på hans diktion fanns intet att klaga.

Dessvärre har jag bara en enda gång fått se John Gielgud på scenen, i Edinburgh, där han var King Lear, men där någon japansk-amerikansk regissör hade styrt ut skådespelarna så att de såg ut som fantasyrymdmän eller Michelin-gubbar, så att man satt och förargade sig från början till slut. Jag tror det var första gången jag upplevde det som senare blivit allt vanligare och som jag återkommer till. Så från Skottlandsåren minns jag absurdt nog bättre Wolfitt och en fin föreställning av The Winter's Tale av Perth Repertory Theatre och en genomrolig Midsummer Night's Dream med en högklassig Bottom på den väletablerade friluftsteatern i Pitlochry uppe i de centrala Högländerna.

Erik Frykmans möten med Shakespeare fortsätter i nästa nummer.